

KIRJA-ARVIO:

MUSIIKILLISIA, TEKSTUAALISIA JA PAIKALLISIA TULKINTOJA POHJOISISTA HENKILÖLAULUISTA

Jarkko Niemi & Anastasia Lapsui 2004: Network of Songs. Individual Songs of the Ob' Gulf Nenets: Music and Local History as Sung by Maria Maksimovna Lapsui. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 248. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura. 201 sivua.

Karina Lukin

Pohjois-Venäjällä ja Länsi-Siperiassa asuvien tundranenetsien kansanperinne on varsin huonosti tutkittua, vaikka sekä laulettua että kerrottua folklorea on kerätty runsaasti ja pitkän aikaa. Suomessa tutkimuksella ja keruutyöllä on pitkät perinteet; olivathan ensimmäiset folklorea systemaattisemmin keränneet juuri kansallisuus- aatteen innoittamia suomalaisia kielitieteilijöitä. 1800-luvun puolivälissä pohjoisten sukukielten puhujien parissa liikkui Matias Aleksanteri Castrén, jonka keräämä materiaali olisi jäänyt julkaisematta, ellei Toivo Lehtisalo olisi sitä tehnyt 1940-luvulla (Lehtisalo & Castrén 1940). Omat 1900-luvun alun matkoillaan keräämänsä perinneaineistot Lehtisalo julkaisi vuonna 1947.

Sekä Castrénin että Lehtisaloon aineistot ovat pitkään toimineet nenetsifolkloren tutkimuksen ja myöhemmin neuvostoaikoina tapahtuneen keruutyön pohjana: suomalaiset tutkijat ovat joutuneet turvautumaan niihin, koska neuvostoaikoina uutta perinnettä ei päässyt keräämään. Neuvostoliitossa havaittiin, että erityisesti suomalaisten materiaalissa esiintyvät eepiset laulut (*syudbabs* ja *yarabts*) olivat kuolemassa, minkä vuoksi niitä sekä kerättiin että tutkittiin enemmän kuin muita perinnelajeja. Genrenä vähiten tallennettuja ja tutkittuja ovat henkilö- tai kohtalolaulut (*yo, yabye"ma yo*), jotka sekä lyhytensä että voimakkaan tilannesidonnaisuutensa vuoksi eivät ole kiinnostaneet tutkijoita. Edelleen on folkloristeja, jotka epäilevät, ovatko kohtalolaulut folklorea laisinkaan vai edustavatko ne laulajiensa henkilökohtaista luovuutta (Pushkareva 2001, 39).

Tamperelainen etnomusikologi Jarkko Niemi on jo pitkään syventynyt nenetsien henkilölauluihin ja lopulta yhdessä Suomessa asuvan Anastasia Lapsuin kanssa julkaissut tutkimuksen yhden naisen, Lapsuin äidin, henkilölaularepertuaariin pohjautuen. Tutkimus on suomalaisen musiikintutkijan ja nenetsiällymystöä edus-

tavan toimittaja-taiteilijan tiiviin yhteistyön tulos ja eräänlainen metodinen kokeilu tällaisen yhteistyön toimivuudesta. Nenetsien kansanperinteen tutkimuksessa se on hätkähdyttävä nimenomaan sen vuoksi, että henkilölaulujen genre on jäänyt aiemmissa esittelyissä ainoastaan maininnan varaan. Tutkimus ja etenkin siinä laajasti esiteltävä aineisto avaakin runsaasti uusia mahdollisuuksia ja kysymyksiä niin nenetsien kansanperinteen kuin kulttuurien tutkijoille. Tutkimus kulkee Castrénin ja Lehtisalonsa viitoittamalla tiellä aineiston yksityiskohtaisen esittelyn ja analyysin suhteen, mutta sijoittaa perinteen täysin uuteen, arktiseen Länsi-Siperian musiikki-perinteen kontekstiin.

HENKILÖLAULUT PERINNELAJIJÄRJESTELMÄSSÄ JA ARJESSA

Nenetsit laulavat lyhyitä lausunnonoloisia henkilölauluja itsestään ja läheisistään. Jokainen ihminen tekee oman laulunsa, jossa tuo esiin omaan elämäänsä liittyviä keskeisiä tapahtumia ja tunteita. Lauluja ei ole varsinaisesti tarkoitettu toisten kuultavaksi, mutta mikäli joku kuulee laulun, hän voi toistaa sen tietyissä sosiaalisissa tilanteissa muillekin, jos laulun omistaja itse ei ole paikalla. Laulujen välityksellä kommunikoidaan monia sellaisia asioita, joista ei muutoin kerrottaisi lainkaan ja niinpä yksilö ja yhteisö voivat niiden kautta käsitellä esimerkiksi riitoihin, parisuhteisiin, ihmisten luonteenlaatuun liittyviä asioita, jotka voivat olla huvittavia tai hyvin kipeitäkin. Julkisesti esitetty henkilölaulu toimii myös eräänlaisena lausuntona ja sosiaalisena mielipiteenä.

Julkiesti lauluja on laulettu lähinnä tilanteissa, joissa on rentouduttu. Laulujen toinen, joidenkin mukaan erityisesti läntisten nenetsien keskuudessa käytetty nimitys *yabye'ma syo* tarkoittaa humalalaulua, ja esimerkiksi Kolgujevin saarella olen kuullut lauluja esittävän ainoastaan silloin, kun pöydässä on vodkaa; tosin liian humalassa kukaan ei enää halua laulaa. Koska lauluissa kerrotaan joskus hyvinkin kipeistä asioista, ei niiden kerääminen ole ulkopuoliselle yksinkertaista. Itse en ole koskaan saanut lupaa nauhoittaa lauluja, enkä pysty ymmärtämään ja siten myöskään kirjoittamaan niiden rikasta runokieltä ulkomuistista. Tutkimuksessa käsitellyt laulut onkin nauhoittanut esittäjän tytär hyvin epämuodollisessa tilanteessa yhden päivän aikana, enkä usko, että vastaavaa henkilölaulujen määrää olisi ollut muutoin mahdollista saada kerätyksikään yhdeltä ihmiseltä. Aineisto sisältää 39 henkilölaulua, mutta se ei kata koko hyvänä perinteentuntijana tiedetyn Maria Maksimovna Lapsuin henkilölaularepertuaaria. Lauluja ei silti ole kerätty niiden luonnollisessa esitystilanteessa, vaan Anastasia Timofeevna on istunut esitystilanteessa kahden äitinsä kanssa ja ohjailnut tämän performanssia omilla kysymyksillään, mikä on tutkimuksessa hyvin tuotu esiin ja otettu huomioon.

Repertuaaria on haluttu koko kirjan läpi analysoida niin lingvivistisinä kuin musiikillisinakin teksteinä. Lisäksi tutkimuksessa on pohdittu, miten henkilölaulut sijoittuvat nenetsien genrejärjestelmään. Luvussa kolme Lauri Hongon perinnejä- ja eepoksen tekstualisaatiopohdintoihin perustuva teoreettinen keskustelu jää hieman irralliseksi, ja omasta mielestäni merkittävämpiä pohdintoja henkilölauluista

genrenä löytyykin myöhemmin luvun viisi alusta, jossa Jarkko Niemi siteeraa pitkään Anastasia Lapsuin puhetta henkilölauluista. Sen sijaan nenetsien omaan laulujen genrejärjestelmään Niemi onnistuu sijoittamaan henkilölaulut ongelmitta, mikä kertoo hänen perehtyneisyydestään nimenomaan tundranenetsien laulettuun perinteeseen.

MUSIKOLOGISIA JA GENEALOGISIA NÄKYMÄ

Laulujen pääasiallinen analyysi on musiikillista ja metriikkaan perustuvaa. Niemi tuo esiin, miten nenetsien laulut sijoittuvat Länsi-Siperian arktisten kansojen lauluperinteeseen, jossa keskeistä on ihmisääni ja sen käyttäminen yksin, ilman toisia ihmisääniä, soittajia tai muita esitystä sääteleviä tekijöitä. Toinen pohjoisille musiikki-perinteille tyypillinen piirre on niiden taustalla vaikuttava musiikillinen ajattelu: kun lännessä musiikki perustuu abstrakteille ja absoluuttisille ajan ja intervalliyksiköiden määrille ja niiden jakautumiselle samanlaisiin osiin (esimerkiksi nuotit ja niiden kesto tai sävellajit), arktista musiikillista ajattelua luonnehtii rytmi- ja sävelyksikköjen liittäminen toisiinsa peräjälkeen ilman vakiintuneita määreitä. Kirjan nuotinnuksissa ei olekaan esimerkiksi tahtilajeja lainkaan. Niemi toteaa myös, että kielen piirteet hallitsevat pohjoista laulua niin, että monet musiikki-ilmaisut ovat kielellisten rakenteiden motivoimia. Niinpä laulut on esitetty myös nuotinnuksissa metriikan mukaan: kuuden tavun riveissä. Viimeiseksi Niemi pohtii vielä moodien eli yksinkertaistetusti yhden laulun pohjalla olevan sävellajin sijaa tai paremminkin sijattomuutta arktisessa lauluperinteessä. Vaikka tällaisia moodeja ei nenetsien lauluissa olekaan, on kaikissa Maria Maksimovnan lauluissa primaari perusääni, jonka ympärille muut äänitasot rakentuvat. Näiden perusäänten ja niiden määrän mukaan Niemi on jaotellut laulut kahteentoista eri alalajiin.

Vaikka musiikillinen analyysi on (etno)musikologiaan perehtymättömälle hieman vaikeaa, kiinnostava oli melodian identtisyysden pohdiskelu. Perinteen kannattajat saattavat pitää samanlaisina kahta sellaista melodiaa, jotka esimerkiksi nuotinnettaisiin täysin toisistaan poikkeavilla tavoilla. Nenetsille pelkkä yleisen tason rakenteellinen samankaltaisuus, esimerkiksi nouseva sävelkulku, saattaa ”riittää” identtisyysmerkiksi. Lopuksi Niemi toteaa, että laulun samuus saattaa lopultakin määrittyä vain sen kautta, että esittäjä sanoo toistavansa jonkun toisen laulun. Toinen laulujen musiikilliseen rakenteeseen liittyvä kiintoisa huomautus liittyy sukulaisuusjärjestelmään. Niemen hypoteesi on, että musiikilliset motiivit heijastaisivat laulun omistajan sukua tai jopa fratria. Valitettavasti tämän hypoteesin todistaminen jää puolitiehen, ja Niemi lupaakin jatkaa tutkimusta seuraavissa julkaisuissaan. On erittäin jännittävä ja houkutteleva ajatus, että laulun omistajan fratria näkyisi laulujen sävelkulussa, mutta sen perustelu vaatii sekä laajempaa aineistoa ja syvempää perehtymistä nenetsien sukulaisuusjärjestelmään että kriittisempää suhtautumista aiempaan, neuvostoaikaiseen tutkimukseen. Valitettavasti nyt jo murentunut perinteinen sukulaisuusjärjestelmä on niin huonosti doku-

mentoitu varhaisemmissa nenetsejä koskevissa kirjoituksissa, että sen rekonstruoinen voi olla jopa mahdotonta.

TEKSTIEN TULKINTA LÄHELTÄ

Luvun neljä lopussa esitetään tiivistelmänä jokaisen Maria Maksimovnan repertuaarin laulun metriikan perusrakenne, minkä jälkeen luvussa viisi esitellään kaikkien laulujen nuotinnukset ja tekstit englanninoksinen ja kommentteineen. Teksteihin liitetyistä kommentteista käy selvästi ilmi laulujen aika- ja paikkasidonnaisuus – ja se, miksi ne ovat niin houkuttelevia sukulaisuusjärjestelmän tutkimisen kannalta. On ilmeistä, että ulkopuolinen tutkija ei välttämättä edes pitkäaikaisen kenttätöön kuluessa pystyisi hankkimaan niin laajaa sosiaalisten verkostojen tuntemusta, joka kommenttien pohjalla on. Näidenkään tulkintojen taustalla eivät ole ainoastaan Lapsuin tiedot, vaan hän on monesti turvautunut muiden paikallisten tietoihin. Viimeistään tässä vaiheessa lukijaa alkaa ihmetyttää, miten laulutekstien kommentit on tuotettu, ovatko ne pelkästään Anastasia Lapsuin tekemiä vai myös Niemen muokkauksen ja tulkinnan kautta syntyneitä. Kenties yhteistyö on ollut niin tiivistä, etteivät tekijöiden äänet enää erotu tekstistä. Silti etenkin kulttuurien tutkijalle kirjan viimeinen osuus on antoisin: siinä tuodaan esiin, miten paljon merkityksiä lyhyisiinkin teksteihin sisältyy ja miten valtavia ihmisverkostoja tundralla jutaavien nenetsien elämäntapa luo ja on luonut. Verkostojen laajuutta ja moninaisuutta valloittavat liitteenä olevat erittäin hyödylliset sukupuutaulukot.

Kaiken materiaalin ja tällaisen paikallisanalyysin esittäminen on tietenkin ansiokasta, mutta en tiedä, olisiko se itse tutkimuksen kannalta ollut tarpeellista. Tekstien julkaiseminen tuntuukin olevan eräänlainen kunnianosoitus yhdelle tai tavalle perinteenkantajalle. Nenetsien perinteen tutkimisen suurimpia ongelmia on se, että monilla älymystön edustajilla, toimittajilla ja aktivisteilla on valtavat henkilökohtaiset nauhoitekokoelmat, jotka eivät kenties koskaan päädy tutkimuksen kohteeksi. Tässä mielessä on tietenkin hyvä, että perinnetekstejä julkaistaan, etenkin kun kyseiset tekstit edustavat vaikeasti tallennettavaa ja tutkittavaa genreä. Teoksen kirjoittajat itsekin kuitenkin tunnistavat eettisen ongelman, joka näin arkaluontoisen perinteen julkaisemiseen liittyy. Lauluissa ja kommentteissa sekä sukupuutaulukoissa ihmiset esiintyvät omilla nimillään. Lukija saa tietää heidän aviottomista lapsistaan, salaisista rakastajistaan ja perheriidoistaan. Kohtalolaulut on intiimi genre, ja tutkimuksen lauluja esittäessään Maria Maksimovna kierteli laulaen ensin kaukaisemmat tuttavansa ja sukulaisensa ja vasta lopussa lauloi läheisiään.

TUTKIMUKSEN JATKUMOITA JA KATKOKSIA

Uralilaisia kieliä puhuvien kansojen kulttuurien tutkimus kantaa Suomessa edelleen sellaista kansallisuusaatteen painolastia, jota esimerkiksi muiden Venäjän kan-

sojen tutkijat eivät joudu kuljettamaan. Kansojen tarkasteleminen niiden venäläisessä yhteiskunnallisessa kontekstissa on pitkään ollut jollain tavalla epäkorrektia, sillä Suomessa näitä kansoja on haluttu tarkastella osana suomalaisuutta tai suomalais-ugrilaista maailmaa. Käytännöllä on runsaasti yhtymäkohtia postkolonialistisessa antropologiassa kritisoitujen kolonialististen antropologisten diskurssien kanssa. (Ks. Survo 2001, 16–26) (1). Venäjän monikulttuurisessa ympäristössä suomalais-ugrilaisuus on kapea näkökulma, jota on vaikea enää nykyään oikeuttaa. Anastasia Lapsu ja Jarkko Niemen kirja onkin raikas tulokas nimenomaan siinä mielessä, ettei se sijoita nenetsejä uralilaiseen kontekstiin muutoin kuin kielellisesti. Musiikin tulkitseminen osana laajempaa pohjoista musiikkitraditiota ja toisaalta tekstien lähiluku hyvin rajallisesta paikallisesta näkökulmasta toimivat jo sinänsä, mutta samalla ne tallavat alleen monet jähmettyneet mielikuvat suomalais-ugrilaisista kulttuurinsa sisään vangituista nomadeista.

Kansallinen painolastikin on kuljetettava, eikä taakka ole aina vain kielteisessä mielessä raskas. Yhdistelemällä vanhoja ja uusia aineistoja voi löytää paljon uutta. Castrénin ja Lehtisalón aineistot ovat arvokkaita, mutta ne on osattava sijoittaa omaan ajalliseen ja paikalliseen kontekstiinsa myös tieteen historian valossa. Toivo Lehtisalo on tutkimuksessa läsnä monin tavoin: hän on merkinnyt muistiin ensimmäiset kohtalolaulut ja esimerkiksi Maria Maksimovnan isä oli hänen kielenoppaansa, mutta Lehtisalón aikoina suosittu vertailut ainoastaan muiden suomalais-ugrilaisien kansojen perinteeseen ovat jääneet pois ja henkilölaulut on sijoitettu relevantimpaan kontekstiin. Myös Lehtisalo pyrki pitämään nenetsejä tasarvoisina tutkimusprosessissa, mutta Niemen ja Lapsu välisen kaltainen yhteistyö tutkijan ja tutkittavan välillä ei olisi aiemmin ainakaan samalla tavalla ollut mahdollista. Lapsu esitetään toisena tutkimuksen tekijöistä, mikä taas Lehtisalón aikoina ei olisi käynyt päinsä: 1900-luvun alussa ja monesti vielä nykyäänkin tutkija on epäilyksettä ainoa tutkimuksen auktoriteetti ja kielenoppaat ainoastaan hyviksi todettuja informantteja. Lapsu ja Niemen tutkimuksessa nenetsitoimittaja-taiteilijan rooli aineiston keruuvaiheessa ja metatiedon tuottamisessa on ollut epäilemättä ratkaisevan tärkeä. Kirja onkin myös kiehtova metodinen kokeilu, jollaista suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvien kansojen tutkimuksessa ei aikaisemmin ole tehty.

VIITTEET

1. Survo kirjoittaa Inkeristä ja etenkin neuvosto-Inkeriin liitetyistä negatiivisista mielikuvista suomensuomalaisessa diskurssissa, mutta samankaltaisia piirteitä on havaittavissa myös muista suomalais-ugrilaisista kieliä puhuvista ryhmistä käytävässä puheessa ja teksteissä.

KIRJALLISUUS

LEHTISALO, TOIVO 1947: *Juraksamojedische Volksdichtung*. SUST XC. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

LEHTISALO, TOIVO & CASTRÉN, M.A. 1940: *Samojedische Volksdichtung*. Gesamm. von M.A: Castrén. Hrsg. von T. Lehtisalo. SUST LXXXIII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

PUSHKAREVA, E.T. 2001: Spetsifika zhanrov fol'klora nentsev i ih ispolnitel'skie traditsii. – PUSHKAREVA, E.T. & HOMITSH, L.V. (sost.), *Fol'klor nentsev*. Pamjatniki fol'klora narodov Sibiri i Dal'nego Vostoka tom 23. Novosibirsk: Nauka.

SURVO, ARNO 2001: *Magian kieli. Neuvosto-Inkeri symbolisena periferiana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 820. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karina Lukin on FM ja toimii folkloristiikan tutkijana Helsingin yliopistossa.